

FRANSA'NIN AFRİKA'DAKİ SÖMÜRGECİLİK GÜNAHLARI: FRANSA GERÇEKTEN RUANDA SOYKIRIMINDA SUÇ ORTAĞI DEĞİL Mİ?

Teoman Ertuğrul TULUN

Analist

Analiz No : 2021 / 25

16.07.2021

Giriş

Ruanda soykırımında, gerçek suçlularının kimler olduğunu anlamak için, Afrikanın Talanı (*Scramble for Africa*) dönemine geri gitmek ve Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz, İspanya ve Birleşik Krallık olmak üzere yedi Batı Avrupa gücü tarafından Afrikanın sömürgeleştirilmesinin tarihçesine kısaca değinmek gerekmektedir.

Genel hatları itibariyle anlatacak olursak, Afrikanın Talanı (*Scramble for Africa)* tanımlaması, Afrikanın 1884-1914 yılları arasında Batı Avrupalı sömürgeciler tarafından gerçekleştirilen utanç verici işgalini ve kıtanın, sözde manda, sömürge ve serbest ticaret bölgesi gibi çeşitli isimler altında, farklı bölgelere bölünmesini anlatmaktadır.[1] Sömürgeciliğin işleyişini bir düzene sokmak amacıyla, Almanyanın ilk şansölyesi Otto von Bismarck tarafından 1884-1885 arasında Berlinde düzenlenen konferans sırasında, Batı Avrupa güçlerince, Afrikanın Talanı çalışması başlatılmış ve kıtanın farklı çıkar alanlarına bölünmesi kararlaştırılmıştır.[2] Ayrıca Kongo Konferansı (Almanca: *Kongokonferenz*) veya Batı Afrika Konferansı (*Westafrika-Konferenz*) olarak da bilinen Berlin Konferansı, genel olarak Afrikanın paylaşılmasının hukuki açıdan resmileştirilmesi olarak kabul edilmektedir. Bu konferans vasıtasıyla, söz konusu sömürgeci ülkelerin çoğunun Afrikada yeni yeni yerleştiği ve yerel koşullar konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları bir dönemde, Afrikadaki sınırlar Batı Avrupa başkentlerinde keyfi bir şekilde tasarlanmıştır. Bunun sonucu olarak, birçok Afrika ülkesinde aynı etnik gruba mensup toplulukların kayda değer bir kesimi bölünerek, farklı devletlerin alanlarında kalmıştır. Keyfi olarak çizilmesine rağmen söz konusu sınırlar, Afrika ülkelerinin bağımsızlığa kavuştukları 1960lı yıllardan sonra da geçerliliğini korumuştur. Etnik toplulukları yeni kurulmuş devletler arasında bölen söz konusu suni sınırlar, birçok etnik mücadeleyi ve ihtilafı körüklemiştir. Etnik bölünme, yayılmacı milliyetçiliğe (*irredentism*) sebebiyet vermiş ve ayrılıkçı hareketleri beslemiştir. Dolayısıyla, Batı Avrupa sömürgeciliğinin, gem vurulmamış bir açgözlülük ve bencillikle, gelecekteki çatışmaların tohumlarını ektiği, günümüz Afrikasının derin ıstırapları için gerekli zemini hazırlamış olduğu belirtilebilir.

Afrikanın paylaşılması çerçevesinde Almanya, daha ziyade, Afrikada manda olarak isimlendirilen üç bölgeye yerleşmiştir. Bunlar batıda Togo ve Kamerun, Alman Güneybatı Afrikası (günümüz Namibyası) ve doğudaki Alman Doğu Afrikasıdır (bugünkü Tanzanya, Ruanda ve Burundi). Ruanda, 1897den 1918e kadar Alman Doğu Afrikasının bir parçası olmuştur. Birinci Dünya Savaşını takiben, Ruandanın yönetimi komşusu Burundi ile birlikte Milletler Cemiyetinin vesayeti altında Belçikaya devredilmiştir.

Ruandanın nüfusu üç etnik guruptan oluşmaktadır: Hutu, Tutsi ve Twa. BM bilgi kaynaklarına göre, 1994 yılı itibarıyla, yaklaşık 85% Hutular, 14% Tutsiler ve 1% Twalardan oluşan Ruandanın nüfusu 7 milyonu geçmiştir.[3] Genetik özellikler ile fiziksel niteliklerdeki farklılıklardan söz eden ırkçı söylemleri bir kenara bırakacak olursak, tüm Ruanda halkı Bantu kökenli olarak kabul edilmektedir. Hutu kimdir ve Tutsi kimdir? şeklinde mantıklı bir soru soran bir bilim insanı, Hutu ile Tutsiyi tarih ötesi kimlikler olarak damgalayan tek bir cevap olamaz beyanında bulunmakta ve aşağıdaki tartışmayı yapmaktadır:

> Hutu/Tutsi şiddetinin kaynağı oldukça çağdaş iki gerçeğe dayanmaktadır. Şiddetin kökeni, Hutu ile Tutsinin sömürgeci devlet tarafından nasıl siyasi kimliklere dönüştürüldüğüyle bağlantılıdır. Hutu yerli, Tutsi ise yabancı olarak yansıtılmıştır. Hutu ile Tutsi arasında devam eden şiddetin sebebi ☀ Ruanda milliyetçiliğinin, sömürgeci zihniyetin Hutu ile Tutsiye yönelik olarak yarattığı yerli ve yabancı olma kurgusunun aşılmasındaki başarısızlığı ile bağlantılıdır.[4]

Esasen sömürgecilik yönetimi döneminde, Belçikalıların azınlık olan Tutsileri kayırdığı, bu bilinçli kayırmanın, azınlık grubunun çoğunluğa baskı uygulama eğilimini artırdığı, bunun sonucunda Ruandanın bağımsızlığını kazanmasından önceki dönemde şiddete dönüşen bir gerilim mirası yarattığı genel kabul gören görüştür. Örneğin, 1959 yılındaki bir Hutu isyanı 330.000 kadar Tutsiyi ülkeyi terk etmek zorunda bırakmış, onları daha da küçük bir azınlık haline getirmiştir. 1961 yılının başlarına gelindiğinde, Hutular Ruandanın Tutsi hükümdarını sürgüne göndermiş ve ülkede cumhuriyet ilan etmiştir. Aynı yıl düzenlenen Birleşmiş Milletler önderliğindeki referandumdan sonra Belçika, Temmuz 1962 tarihinde, Ruandanın bağımsızlığını resmen tanımıştır. Ancak, bağımsızlığı takip eden yıllarda etnik kaynaklı şiddet devam etmiştir. 1973 yılında, bir askeri grup ılımlı bir Hutu olan Tümgeneral Juvenal Habyarimanayı iktidara getirmiştir. Habyarimana, Kalkınma için Ulusal Devrimci Hareketi (NRMD) adlı yeni bir siyasi parti kurmuş ve takip eden yirmi yıl boyunca Ruandanın tek lideri olmuştur. 1978 yılında onaylanan yeni anayasaya göre Cumhurbaşkanı seçilmiş, 1983 ve 1988 yıllarında yeniden seçilmiştir. 1990 yılında, çoğunlukla Tutsi mültecilerden oluşan Ruanda Milliyetçi Cephesi (RPF) kuvvetleri Ruandayı Ugandadan işgal etmeye çalışmıştır. Habyarimana, Tutsi vatandaşlarını RPFnin suç ortakları olmakla suçlamış ve yüzlerce Tutsiyi tutuklamıştır. 1990 ile 1993 yılları arasında hükümet yetkilileri Tutsilere karşı katliamlar düzenlemiş, yüzlercesinin ölümüne sebep olmuştur. 1992 yılında çatışmaların durdurulması için ilan edilen ateşkesi takiben, hükümet ile RPF arasında müzakereler başlamıştır. Ağustos 1993de, Habyarimana, Aruşada (Tanzanya), RPF'nin de dahil olacağı bir geçiş hükümetinin kurulmasını öngören anlaşmayı imzalamıştır. Güç paylaşımını esas alan söz konusu anlaşmaya öfkelenen Hutu kökenli radikaller, anlaşmanın uygulanmasını önlemek için harekete geçmiş ve korkunç eylemler gerçekleştirmiştir.

6 Nisan 1994 tarihinde, Habyarimana ile Burundi'nin Cumhurbaşkanı Cyprien Ntaryamira'yı taşıyan uçak başkent Kigali yakınlarında düşürülmüş, hayatta kalan olmamıştır. Suçluların kim olduğu hiçbir zaman kesin şekilde belirlenememiştir. Kimileri Hutu radikallerini suçlamış, bazıları da RPF liderlerini işaret etmiştir.

1994 Ruanda soykırımı sırasında, çoğunluk olan Hutu mensupları, ekseriyeti Tutsi azınlığından oluşan, 800.000 kadar insanı katletmiştir. Başkent Kigalideki Hutu milliyetçileri tarafından başlatılan soykırım korkunç bir hızla ve gaddarlıkla ülkenin her tarafına yayılmıştır. Tutsi önderliğindeki Ruanda Milliyetçi Cephesinin (RPF) Temmuz başında askeri harekat yoluyla ülkenin iktidarını ele geçirmesine kadar, yüzbinlerce Ruandalı öldürülmüş ve 2 milyon mülteci (çoğunlukla Hutular) Ruanda'yı terk etmiş, söz konusu gelişmeler tam bir insanlık krizi haline dönüşen vaziyeti daha da kötü bir hale getirmiştir.

Soykırımın ilk kurbanları arasında, 7 Nisan'da öldürülen ılımlı Hutu Başbakan Agathe Uwilingiyimana ile Belçikalı 10 barış gücü askeri de bulunmaktadır. Bu şiddetin yarattığı siyasi boşluk üzerine, 9 Nisan'da yüksek askeri komutanlık bünyesindeki radikal Hutu Kuvveti liderlerinden oluşan bir geçici hükümet yönetime gelmiştir. Belçikalı barış gücü askerlerinin öldürülmesi Belçika kuvvetlerinin geri çekilmesine neden olmuş, ardından BM tarafından barış gücü askerlerine sadece kendilerini korumaları talimatı verilmiştir. Bu arada RPF, savaşı sürdürmüş ve soykırım ile beraber iç savaş cereyan etmiştir. Temmuz başına gelindiğinde, RPF kuvvetleri, Kigali dahil olmak üzere, ülkenin çoğunluğunda kontrolü ele geçirmiştir. Soykırımın haberleri yayılınca, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) Mayıs ortasında, 5.000'den fazla askerden oluşan, daha güçlü bir birliğin gönderilmesini onaylamıştır. Ancak, bu birlik intikal ettiğinde soykırım aylar öncesinde sona ermişti.[5]

Fransa Neden Ruanda Soykırımda Suç Ortağı Olmakla Suçlanmaktadır?

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabileceği üzere, Fransanın, Ruandada sömürgeci yönetim olarak doğrudan bir rolü olmamıştır. Ancak, Fransa, tarihsel olarak Afrikanın sömürgeleşmesinde önder bir rol oynaması sebebiyle, 1990lı yıllarda bölgede her anlamda başat aktör olmaya çalışmıştır. Bu aşırı hırslı hedef çerçevesinde, Fransa Ekim 1990da, dönemin Cumhurbaşkanı François Mitterrand tarafından La Baulede düzenlenen Fransa-Afrika zirvesi (Haziran 1990) sırasında benimsenen kurallara göre Ruandanın demokratikleşmesine yönelik çalışmalar yürütmek kisvesi altında, Ruandada yerini almıştır.[6] Fransa yönetimi, daha sonra Ruanda hükümeti ile RPF arasındaki barış anlaşmalarının imzalanmasını desteklemiştir. 4 Ağustos 1993 tarihinde, Ruanda Cumhuriyeti Hükümeti ile Ruanda Milliyetçi Cephesi (RPF) arasında Barış Anlaşması (Aruşa Barış Anlaşmaları) imzalanmıştır.

Ruanda Cumhurbaşkanı Juvénal Habyarimana ile Burundi Cumhurbaşkanı Cyprien Ntaryamira 6 Nisan 1994 tarihinde suikasta uğradıklarında, Aruşa Anlaşmasının uygulanmasını gözlemlemek üzere, Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesinin VI. Maddesi çerçevesinde ve Kanadalı Korgeneral Roméo Dallairenin komutasında Kigali'de, BM Ruanda Destek Misyonu UNAMIR adı altında bir barış gücü konuşlandırılmış idi.[7] Soykırımın başlaması ve kaçırılan bazı Belçikalı askerlerin öldürülmesini takiben, Belçika

UNAMIR'den çekilmiş ve UNAMIRin sivillerin korunmasına müdahil olması fiilen engellenmiştir.[8]

Bu arada Fransa hükümeti, Ruanda'nın güneybatısında bir "güvenli bölge" düzenleme, oluşturma ve muhafaza etme niyetini açıklamış ve BM Güvenlik Konseyinin 929 sayılı (1994) kararı çerçevesinde kötü şöhreti ile tanınan "Turkuaz Operasyonu"nu başlatmıştır.[9] Kararın ikinci işlem paragrafı aşağıdaki ifadeleri içermektedir:

> "Üye Ülkelerin, Birleşmiş Milletlerin Ruandadaki hedeflerine ulaşmasını teminen, yerlerinden edilenlerin, mültecilerin ve risk altındaki sivillerin güvenliğinin sağlanmasının ve korunmalarının, ***tarafsız biçimde***, gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak üzere, ulusal komuta ve kontrol altında geçici bir operasyonun tesisine dair (S/1994/734) teklifi çerçevesinde, Genel Sekreter ile işbirliği yapmalarından, söz konusu tekliften kaynaklanacak giderlerin ilgili Üye Ülkeler tarafından karşılanacağı anlayışıyla memnuniyet duyar." (Vurgu eklenmiştir)

Fransa'nın Ruanda'daki iç siyaseti yönlendirme çabaları; iktidardaki Hutu hükümeti ile yakın ilişkileri; bu ülkeye silah satışı; Fransızca konuşanları (*la francophonie)* koruma bahanesiyle askeri güç kullanması ve bunu yaparken BM gücünü bir kenara itmesi; BMGK kararında belirtildiği halde tarafsız olmak yerine "Turkuaz Operasyonu"nda Hutu kuvvetlerini desteklemesi, Ruanda'da meydana gelen Tutsi soykırımında Fransa'nın suç ortağı olduğuna dair ciddi iddialara sebebiyet vermiştir. Söz konusu iddiaların yakın zamandaki bir örneği, soykırım sırasında Ruanda'da görev yapmış olan Fransız ordusundan emekli Guillaume Ancel tarafından yazılan anılardır (*Rwanda, la fin du silence-Ruanda, sessizliğin sonu*). Basın haberlerine göre, Ancel anılarda "Fransa'nın soykırımcılara yönelik desteğini saklamak amacıyla, askeri operasyonunu bir insani görev olarak tanımladığını" yazmıştır.[10] Ruanda hükümetinin talebi üzerine, Ruanda'da Tutsilere karşı gerçekleştirilen 1994 Soykırımında, Fransa hükümetinin rolü konusunda bir ABD hukuk firması tarafından hazırlanan ve kısa süre önce yayınlanan kapsamlı bir raporda, "Fransa hükümeti öngörülebilir soykırıma olanak vermesi sebebiyle önemli derecede sorumluluk sahibidir" sonucuna varılmış olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.[11]

Ruanda Soykırımına İlişkin Fransız Araştırma Komisyonu

5 Nisan 2019 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Macron, tarihçi ve Fransız Milli Eğitimi Genel Müfettişi olan Prof. Vincent Duclert'e mektup göndererek, 1990-1994 yıllarını kapsayacak şekilde Ruanda ile ilgili tüm Fransız arşivlerini araştıracak bir komisyonun adıgeçenin başkanlığı altında kurulmasını talep etmiştir. Macron, Komisyon'un hedeflerini, soykırım öncesi dönemi ve soykırımın kendisini konu alan tüm Fransız arşiv belgelerinin incelenmesi ve incelenen kaynaklarla ilgili bir tarihçinin ciddi yorumunu yansıtacak rapor hazırlanması olarak açıklamıştır. Buna ek olarak, raporun Fransa'nın söz konusu dönem içinde Ruanda'daki rolü ve faaliyetlerini analiz etmesini, bu dönem içinde olaylara dahil olan diğer tarafların rollerini dikkate almak suretiyle, Tutsilere karşı gerçekleştirilen soykırımın sebepleri ve gelişimine ayrıntılı bilgilerin ortaya çıkartılmasıyla katkıda bulunmasını istemiş, raporun iki yıl içinde tamamlanmasını rica etmiştir.[12]

Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan ve "Duclert Raporu" olarak bilinen rapor, Cumhurbaşkanı Macron'a 26 Mart 2021 tarihinde, Komisyon başkanı Profesör Duclert'in mektubu ekinde sunulmuştur. Raporda, "Komisyon kaybolan ya da kamu arşiv merkezlerine hiçbir zaman teslim edilmeyen belirli belgelere, şüphesiz, ulaşamamıştır." [13] ifadesine yer verilmiştir. Raporun yayınlanmasını takiben Duclert'in verdiği mülakatlar vesilesiyle yaptığı açıklamalardan, Fransa Ulusal Meclisi Başkanı'nın bu konuyla ilgili Meclis'in arşivlerine erişime izin vermediği anlaşılmaktadır. Duclert bu sebepten ötürü, kapalı oturumlarda soykırımın tanıkları ile görüşmeler gerçekleştirilerek, Tutsi soykırımını soruşturan Meclis Komisyonu arşivlerinin incelenemediğini ifade etmiştir. Ayrıca, 1990-1994 dönemine ait Meclis Başkanı ile Başkan Yardımcısı arasındaki yazışmaya da erişilemediği anlaşılmaktadır.[14] Söz konusu Fransız Parlamento Komitesi'nin Fransa'nın Ruanda soykırımındaki sorumluluğunun soruşturulması yönündeki baskıların artmasından sonra 1998 yılında kurulduğunun belirtilmesinde fayda vardır. Söz konusu ABD hukuk firmasının raporunda sunulan bilgilere göre, 3 Mart 1998 tarihinde, Parlamento savunma komitesinin o dönemdeki başkanı olan Paul Quilès, "Ruanda için gerçekleri soruşturma misyonunun" kurulmasını duyuran bir açıklama yayınlamıştır. Mitterrand gibi bir sosyalist olan Quilès, 1985ten 1986'ya kadar savunma bakanı olarak görev yapmış ve misyonun hedefinin Fransa'nın 1990-1994 yılları arasında Ruanda'ya müdahalesini soruşturmak olduğunu duyurmuştur. Ancak misyonun kapsamını, sadece bazı yabancı askeri güçlerin Ruanda krizinde oynamış olabilecekleri role ışık tutacak şekilde sınırlandırarak tanımlamıştır.[15]

Araştırma Komisyonu tarafından Cumhurbaşkanı Macron'a sunulan rapor, arşivlerde incelenen belgeleri ayrıntılı olarak açıklayan 976 sayfalık uzun bir rapordur. Raporun bulgularına gelince, kanaatimizce, Fransa'nın Ruanda soykırımındaki sorumluluğu konusundaki temel "bulgu", raporun Sonuçlar bölümünde yer alan aşağıdaki paragrafta anlatılmaktadır:

> Böylesi bir trajedi karşısında, sadece tarihsel bir gözlem ile yetinebilir miyiz? Ruanda krizi, Ruanda için felaket ve Fransa için yenilgi ile sonuçlanmıştır. ***Fransa Tutsilere karşı gerçekleştirilmiş soykırımın bir suç ortağı mıdır? Eğer bununla soykırım operasyonuna katılma isteğini kast ediyorsak, incelenen arşivlerde bu hususu gösteren hiçbir unsur yoktur.*** Bununla beraber Fransa, Ruandada ırkçı katliamları teşvik eden bir rejim ile uzun süre temas halinde olmuştur. Söz konusu rejimin en radikal unsurları tarafından yürütülen soykırım hazırlıklarına kayıtsız kalmıştır. Bir yandan Başkan Habyarimananın temsil ettiği Hutu müttefiğine karşı, diğer yandan RPFin temsil ettiği Ugandalı-Tutsi biçiminde tarif edilen düşmana karşı muhalefete dayanan, ikili bir duruş benimsemiştir. Soykırımı gerçekleştiren Ruanda geçici hükümeti ile ilişkisini kesmekte yavaş hareket etmiş ve RPF tehdidini gündeminde en üst sırada tutmaya devam etmiştir. Fransa, çok sayıda hayat kurtaran, ancak soykırımın ilk haftalarında katledilen Ruandalı Tutsilerin çoğunluğunu kurtaramayan Turkuaz Operasyonuyla, gecikmeli bir şekilde tepki vermiştir. Bu nedenle, araştırma hem ciddi hem de çok büyük bir seri sorumlulukları ortaya koymaktadır. Esasen Afrikadaki yeni Fransız politikası için örnek olarak tasarlanmış ve La Bauledeki konuşmada açıklanan bu sorumluluklar, Fransız hükümetinin ırkçı, yolsuzluklara bulaşmış ve saldırgan bir rejime yönelik

desteğinde sergilemiş olduğu devamlı bir algısal körlüğün (*blindness*) boyutları açısından belirli ölçüde siyasi mahiyettedir. (Vurgu eklenmiştir)[16]

1948 Soykırım Sözleşmesi Hükümleri Açısından Araştırma Komisyonu Raporunun Ana Bulgusunun Önemi

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (Soykırım Sözleşmesi) 9 Aralık 1948 tarihinde Pariste imzalanmış, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 tarihli 260 A (III) sayılı kararıyla onaylanmış, imza ve onay veya katılıma açık olarak 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fransa sözleşmeyi ilk imzalayan devletler arasında yer almakta olup, Sözleşmeyi 14 Ekim 1950 tarihinde onaylamıştır.[17]

Sözleşmede Madde I ☀ soykırım, ister barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin, uluslararası hukuka göre suçtur ☀ hükmünü içermektedir. Madde II ☀□□□□□□ etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur: a) Bir gruba mensup olanların öldürülmesi; b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c) fiziksel varlığının bütünüyle veya kısmen ortadan kalacağı hesaplanarak grubun yaşam şartlarını kasten değiştirmek; Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler koymak; e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek... hükmüne yer verilmektedir.

Sözleşmede Madde IIIde, Aşağıdaki eylemler cezalandırılır: a) Soykırımda bulunmak; b) Soykırımda bulunmak için gizli plan yapmak; c) Soykırımı doğrudan ve aleni surette kışkırtmak; d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek; e) ***Soykırımda suç ortaklığı yapmak*** açıklamasında bulunulmaktadır. (Vurgu eklenmiştir)

Soykırım Sözleşmesinin bu hükümlerinden görüleceği üzere, Sözleşme sadece soykırımı doğrudan işleyenlerin değil, ayrıca soykırımın suç ortaklarının cezalandırılmasını da öngörmektedir.

Emmanuel Macronun yakın dönemde Ruandayı ziyareti ve Ruanda Soykırımı anıtındaki 27 Mart 2021 tarihli konuşması

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron kısa süre önce Ruandayı ziyaret etmiştir. Fransız devletinin uluslararası televizyon haber ağı *France 24*, etkinliği sembolik bir ziyaret olarak tarif etmiş ve Macronun, 1994 soykırımının 250.000 kurbanının kalıntılarının gömüldüğü Kigali Soykırım Anıtındaki konuşması sırasında, Fransanın 1994 soykırımındaki sorumluluğunu kabul ettiğini, ancak resmen özür dilemediğini belirtmiştir. France 24 haberinde ayrıca, Macronun konuşmasında başka bir paragrafta yer alan şu cümleye atıfta bulunmuştur: **Fransa 1994 soykırımında suç ortağı olmamıştır.**

Macronun konuşmasının soykırım musibeti konusundaki bölümüne sıkıştırılmış gibi duran söz konusu kısa cümlenin yer aldığı paragraf aşağıda kayıtlıdır:

> Bir soykırım kıyaslanamaz. Şeceresi vardır. Tarihi vardır. Farklıdır. Özgündür. Soykırımın hedefi vardır. Katillerin sadece bir canice saplantısı vardı: Tutsilerin yok

edilmesi, bütün Tutsilerin. Erkek, kadın, ebeveynleri, çocukları. Bu saplantı karşısında durmaya kalkan herkesi bir kenara itmiş ve hedefini hiçbir zaman gözden kaçırmamıştır. Bir soykırım tek gecede gerçekleşmez. Zaman içinde hazırlanır ☀ Bir soykırım silinemez. İzleri sabittir. Sonu yoktur. Soykırımdan sonra yaşam yoktur, insan yapabilirse onunla yaşar. Ruandada, kuşların 7 Nisanda ötmediği söylenilmektedir. Zira onlar bilirler. Sessizliği bozmak insan ırkına mahsustur. Yaşam adına bizler konuşmalı, adlandırmalı ve tanımalıyız. Bataklıkları, tepeleri ve kiliseleri ele geçiren katiller Fransayı temsil etmediler. **Fransa bir suç ortağı olmamıştır.** (Cümlenin Fransızca aslı: ***Elle na pas été complice***). Akan kan, Fransız askerlerinin ellerini veya silahlarını lekelememiştir, askerler konuşulamayacak şeyleri görmüşler, yaraları sarmışlar ve göz yaşlarını silmişlerdir ☀ [18]

Bu noktada, Macronun Ruandaya yapmış olduğu sembolik ziyarete dair önemli noktanın, Fransanın ziyaret sırasında resmen özür dileyip dilemediği değil, Fransa Cumhurbaşkanı tarafından, Fransanın Ruandanın Tutsi soykırımında suç ortağı olmadığı yönünde resmî bir açıklamanın yapılması olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

1990lar dünya tarihinde kritik bir aşama oluşturmaktadır. Sözkonusu dönem, önemli bir değişim dönemiydi. Bu değişim farklı ülkelerde değişik şekillerde tezahür etmiştir. Bu kapsamda, dikkate değer siyasi olayların ve gelişmelerin 1990larda yoğunlaşmış olduğu hatırda tutulmalıdır. Örneğin, o döneme ilişkin şu olayları belirtebiliriz: Soğuk Savaşın sona ermesi; Sovyetler Birliğinin dağılması ve Varşova Paktının çöküşü; iki Almanyanın birleşmesi; birinci Körfez Savaşı; Yugoslavyanın dağılması ve yedi yeni bağımsız devletin ortaya çıkışı; Bosna-Hersek ile Kosovadaki savaşlar; Srebrenitza/Bosna-Hersekte soykırım ve son olarak günümüz Avrupa Birliğini yaratan Maastricht Anlaşmasının imzalanması.

Esasen Ruandada Tutsilere karşı gerçekleştirilmiş 1994 Soykırımı, söz konusu kritik aşamanın en korkunç fasıllarından birisidir. Yukarıda belirtilen dönem içinde gerçekleşen olayların neredeyse tamamı bir şekilde sonuçlanmıştır. Bağımsızlıklarına yeni kavuşan ülkeler uluslararası topluma katılmıştır. Bu ülkeler Avrupadaki çeşitli uluslararası yapıların bünyesinde yer almaktadırlar. Srebrenitza soykırımının failleri uluslararası mahkemelerde yargılanıp cezalandırılmıştır.

Ancak, 1990larda Fransız hükümetlerinin Ruandadaki soykırımın öncesinde, sırasında ve sonrasındaki faaliyetleri konusunda yazılmış olanlara rağmen, o dönemdeki Fransız yetkililerinin sorumluluğu hakkındaki gerçek örtbas edilmeye devam edilmektedir. Mitterrand'ın kişisel ve hükümetinin müşterek sorumluluğu altında bölgeye yapılan neo-kolonyal müdahalede, aslında Ruanda'nın, Fransız etkisinin bölgede yayılmasına yardımcı olması amacıyla Anglo-Sakson Doğu Afrikada (Uganda, Kenya ve Tanzanya) bir tür sınır karakolu olarak görüldüğünün altının çizilmesi gerekmektedir. O dönemki Fransız hükümetinin bu politikası Duclert raporunda da vurgulanmaktadır.[19] Raporda bu konuda aşağıdaki hususlar ifade edilmektedir:

> Son olarak, Fransanın Ruandadaki konumu **Fransızca konuşanları koruma**

> merceği üzerinden değerlendirilebilir. Ruanda üzerinden, RPF ve Uganda tarafından temsil edilen Anglo-Sakson dünyasından ve onların uluslararası müttefiklerinden gelen bir tehdit mevcuttu. **Bu durumun, Soğuk Savaşın sonunda, hem küresel düzeyde, hem de Afrika kıtasında, yeni dengelerin aranması faaliyetlerine Ruanda çatışmasının dahil edilmesi yönünde etkisi olmuştur.**[20] (Vurgu eklenmiştir)

Bütün bu ipuçları, arşiv belgelerini konu alan araştırma raporundaki uzunca açıklamalar, bahsedilen raporda geçen ve dikkatleri meselenin özünden başka taraflara çeken şatafatlı retorik kavramlar, Fransız *derin devletinin (l'État profonde)*[21] Ruanda Soykırımında Fransız makamlarının hukuki sorumluluklarının üstünü örtme gayretlerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, son Duclert Raporunun içerdiği kavramlara atıf yapabiliriz. Rapor, bir yandan Ruandada meydana gelen olaylarda Fransız makamlarının ciddi ve çok büyük sorumluluklarına değinirken, söz konusu sorumlulukların siyasi, kurumsal ve entelektüel mahiyette olmaları yanında, ahlaki, bilişsel ve manevi nitelikte olduklarını[22] belirtmektedir. Ancak rapor, Fransız makamlarının ırkçı, yolsuzluklara karışmış ve saldırgan bir rejime olan desteklerinde daimî bir *algısal körlük* sergilemiş olduğunun da altını çizmektedir (Vurgu eklenmiştir). Rapordaki bu değerlendirme, o dönemki Fransız makamlarının soykırımcı rejimi isteyerek veya daha uygun bir terimle, bilinçli bir biçimde (intentionally) destekleyerek, Fransız jeopolitik çıkarları doğrultusunda yaklaşan soykırımı görmemeyi tercih ettiğine işaret etmektedir.

Yukarıda anlatılanların ışığında, söz konusu dönemdeki Fransız makamlarının Ruanda Soykırımındaki sorumluluklarının, sadece, siyasi, kurumsal, entelektüel, ahlaki, bilişsel ve manevi yönlerle sınırlandırılamayacağı sonucuna ulaşılabilir. Bu sorumlulukların doğrudan uluslararası hukuku ilgilendiren yönleri de mevcuttur. Bu çerçevede, Soykırım Sözleşmesinin III. Maddesinin (e) paragrafında, soykırımda suç ortaklığının cezalandırılması gereken bir eylem olarak görüldüğü hususu önem arz etmektedir.

Soykırım Sözleşmesinin anılan maddesinin mevcudiyetinin Duclert Raporunun yazarlarını, gerçekte o dönemde Fransız hükümetlerinin sorumluluktaki konumunun ne olduğunu değerlendirmeksizin, ısrarlı biçimde suç ortaklığı kavramına ve Fransanın Ruanda Soykırımında suç ortağı olmadığına atıfta bulunmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Tutsilere yönelik soykırımın meydana geldiği döneme ait elde mevcut uluslararası kanıta dayalı bilgilere göre, bu açıklamanın güçlü temeli yoktur.

Daha önce belirtildiği üzere, Fransız *derin devleti* Fransanın günahlarını halının altına süpürmeye gayret etmekte, dikkatleri kendi günahlarından uzaklaştırıp, başka ülkeleri haksız biçimde bir asır öncesinde soykırım yapmakla suçlamaya dayalı hileli bir oyuna başvurmaktadır. Ancak bunu yaparken, soykırımın, 1948 Soykırım Sözleşmesi ile hukuk terminolojisine dahil olan hukuki bir kavram olduğunu unutmaktadır. Fransanın tescilli sömürgecilik günahlarını unutturmaya yönelik bu politikasından sonuç alınması oldukça zordur.

Bu kapsamda, William Shakespearein Venedik Taciri oyununda geçen ünlü dizeleri hatırlamakta yarar vardır: ... Pekala yaşlı adam, sana oğlundan haber vereyim, duanı esirgeme benden. Gerçek ortaya çıkacaktır, cinayet sonsuza dek gizli kalamaz; oğulları saklayabilirsin belki, ama gerçek er geç açığa çıkar.[23]

*Fotoğraf: Deutsche Welle

**Bu Analiz yazısının aslı İngilizce olarak kaleme alınmıştır. AVİM Çevirmeni Ahmet Can Öktem makalenin tercümesine katkı sağlamıştır.

[1] Michalopoulos S. ve Papaioannou E., The Scramble For Africa And Its Legacy, içinde *The New Palgrave Dictionary of Economics*, ed. Matias Vernengo ve Esteban Perez Caldentey (London: Palgrave Macmillan, 2016), 1-11, 10.1057/978-1-349-95121-5_3041-1.

[2] Daron Acemoglu ve James A Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (London: Profile Books, 2012), 237.

[3] United Nations, Rwanda: A Brief History of the Country, Infographic, Outreach Programme on the 1994 Genocide Against the Tutsi in Rwanda and the United Nations, 2021, https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/historical-background.shtml.

[4] Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda.* (Princeton: Princeton University Press, 2002), 35.

[5] Rwandan Genocide, History.com, 30 Eylül 2019, https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide.

[6] Vincent Duclert, La France, le Rwanda et le génocide des Tutsi (1990-1994) - Rapport remis au Président de la République, Commission de recherche sur les archives françaises relatives au Rwanda et au génocide des Tutsi (Armand Colin, 26 Mart 2021), 965, https://www.vie-publique.fr/sites/default/files/rapport/pdf/279186.pdf.

[7] Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 5 Ekim 1993 tarihinde 872 sayılı Kararıyla, Birleşmiş Milletler Ruanda Destek Misyonunun (UNAMIR) kurulmasını kararlaştırmıştır. Misyonun görev yönergesi, Rwandanın başkenti Kigalide güvenliğin korunmasına yardımcı olunması, silahsızlandırılmış bölgeler kurulması, askerlerin terhis edilmesi ve geçici hükümetin son aşamalardaki güvenlik durumlarının denetlenmesi dahil olmak üzere, Aruşa Barış Anlaşmasına uyan tarafların desteklenmesini kapsamaktadır. Soykırımın başlaması ve iç savaşın yeniden ortaya çıkması üzerine, 912 sayılı Karar (21 Nisan 1994) ile, UNAMIRin görev yönergesi, ateşkes yapılabilmesi için aracı olunması, insani faaliyetlerin yeniden başlamasına yardımcı olunması, UNAMIR nezdinde korunma arayan sivillerin emniyetinin ve güvenliğinin denetlenmesi amacıyla genişletilmiştir.

[8] Roméo Dallaire, *Shake Hands With the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda* (New York: Carroll & Graf Publishers, 2004), 293.

[9] UN Security Council, Adopted by the Security Council at Its 3392nd Meeting, on 22 June 1994 (United Nations, 22 Haziran 1994), S/RES/929 (1994), https://www.refworld.org/docid/3b00f15c50.html.

[10] Philipp Sandner, France and Rwanda: Re-Examining Frances Role in the Genocide, *Deutsche Welle*, 22 Haziran 2021, blm. Africa, https://www.dw.com/en/france-and-rwanda-re-examining-frances-role-in-the-genocide/a-49086564.

[11] Monique Abrishami, Julie Baleynaud, ve Scott Brooks, A Foreseeable Genocide: The Role Of The French Government In Connection With The Genocide Against The Tutsi In Rwanda (Washington, D.C.: Levy Firestone Muse LLP, 19 Nisan 2021), 567, https://www.gov.rw/fileadmin/user_upload/gov_user_upload/2021.04.19_MUSE_REPORT.pdf .

[12] Duclert, La France, le Rwanda et le génocide des Tutsi (1990-1994) - Rapport remis au Président de la République, 977-78.

[13] Duclert, 982.

[14] Mehdi Ba, Vincent Duclert: In Rwanda, France Dismissed Reality, *The African Report*, 07 Nisan 2021, https://www.theafricareport.com/77982/vincent-duclert-in-rwanda-france-dismissed-reality/.

[15] Abrishami, Baleynaud, ve Brooks, A Foreseeable Genocide: The Role Of The French Government In Connection With The Genocide Against The Tutsi In Rwanda, 535.

[16] Duclert, La France, le Rwanda et le génocide des Tutsi (1990-1994) - Rapport remis au Président de la République, 971-72.

[17] Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Human Rights, 09 Aralık 1948, 277, vol. 78, p. 277, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en.

[18] Elysee, Élysée. Discours du Président Emmanuel Macron depuis le Mémorial du génocide perpétré contre les Tutsis en 1994 (Elysee, Mai 2021), https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/05/27/discours-du-president-emmanuel-macron-depuis-le-memorial-du-genocide-perpetre-contre-les-tutsis-en-1994; Ministère de lEurope et des Affaires étrangères, Rwanda - Speech by President Emmanuel Macron at

the Kigali Genocide Memorial (Kigali, 27 May 2021) (Ministère de lEurope et des Affaires étrangères, 27 Mayıs 2021), https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/rwanda/news/article/rwanda-speech-by-president-emmanuel-macron-at-the-kigali-genocide-memorial.

[19] Abrishami, Baleynaud, ve Brooks, A Foreseeable Genocide: The Role Of The French Government In Connection With The Genocide Against The Tutsi In Rwanda, 569.

[20] Duclert, La France, le Rwanda et le génocide des Tutsi (1990-1994) - Rapport remis au Président de la République, 984.

[21] Marc Semo, L« □□□□ profond □□ ou le fantasme dune administration parallèle *Le Monde* , 11 Eylül 2019, blm. Opinions - Diplomatie, https://www.lemonde.fr/idees/article/2019/09/11/l-etat-profond-ou-le-fantasme-d-une-administration-parallele_5508858_3232.html.

[22] Duclert, La France, le Rwanda et le génocide des Tutsi (1990-1994) - Rapport remis au Président de la République, 965.

[23] *The Merchant of Venice*, Updated edition (New York: Simon & Schuster, 2010).

Yazar Hakkında :

Teoman Ertuğrul Tulun , Avrasya İncelemeleri Merkezi'nde (Ankara) analisttir. Dr. Teoman Ertuğrul Tulun, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi doktorasını Ankara İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi'nde tamamladı. Avrupa Birliği Çalışmaları, Küreselleşme, Yabancı Düşmanlığı, Nefret Söylemi Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler *alanlarında çalışmalar yapmaktadır.*

Atıfta bulunmak için: TULUN, Teoman Ertuğrul. 2026. "FRANSA'NIN AFRİKA'DAKİ SÖMÜRGECİLİK GÜNAHLARI: FRANSA GERÇEKTEN RUANDA SOYKIRIMINDA SUÇ ORTAĞI DEĞİL Mİ?." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2021 / 25. Temmuz 16. Erişim Kasım 22, 2026. https://www.avim.org.tr/tr/Analiz/FRANSA-NIN-AFRIKA-DAKI-SOMURGECILIK-GUNAHLARI-FRANSA-GERCEKTEN-RUANDA-SOYKIRIMINDA-SUC-ORTAGI-DEGIL-MI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır